

Валерій Олійников

ОБРАННЯ МИТРОПОЛИТОМ КИЇВСЬКИМ РУСИНА ІЛАРІОНА

Досліджується питання реконструкції головних етапів життєвого шляху першого Київського митрополита-українця Іларіона, служіння якого є спробою проголошення автокефалії Української Православної Церкви.

Ключові слова: політичні розрахунки долучення Русі до християнства, автокефалія Київської митрополії, Іларіон як головний помічник великого князя Ярослава.

Призначення Собором єпископів на Київську митрополічу кафедру русина Іларіона мало громадську, політичну, історичну важливість для України. Метою цієї статті є короткий розгляд і аналіз життя першого митрополита-русина як акт Божого служіння і відданості справі відстоювання інтересів Православної Церкви на українській землі.

Джерельна база – «Лаврентієвская и Троицкая лѣтопис», «Новгородскія лѣтописи», «Патріарша или Никоновская лѣтопис», «Радзивилловская лѣтопис», «Статут великого князя Ярослава Мудрого», «Слово о законѣ и благодати» Іларіона Київського.

У ряді дослідників історії Київської Русі та проблем Української Православної Церкви стоять такі імена, як П. М. Строев, митрополит Макарій II (Булгаков), С. М. Солов'їв, Є. Є. Голубінський, В. Й. Ключевський, І. М. Жданов, М. К. Никольський, О. О. Шахматов, М. Д. Присілков, Д. С. Ліхачев, Б. М. Флоря та ін. Перекладачем і коментатором творів староруської літератури є німецький славіст, теолог, історик Церкви Л. Мюллер. До вивчення цього питання зверталися і діячі російської еміграції А. В. Карташев та ієромонах-езуїт Іоан (Кологрівов), і відомі у всьому світі літературознавці української діаспори І. Огієнко та Г. Костюк. Дотримувалися і відстоювали панівну в українській науці і суперечну радянським постановам тезу про українськість пам'яток і літературних традицій княжого Києва М. С. Грушевський, В. М. Перетц.

Серед сучасних дослідників-українців маємо виокремити студії О. П. Моці, В. М. Рички, С. І. Головащенко, Д. В. Степовика, архієпископа Ігоря (Ісиченка), В. І. Сулими, Я. О. Мишанича та інших.

Бажання створити незалежну державу, відстояти її суверенітет, цілісність, виплекати суспільний мир і злагоду, побудувати відносини із сусідами і цілою світовою спільнотою винятково на основі рівноправності

й партнерства привели князя Володимира до прийняття християнства як офіційної релігії. Християнство стало рушійною силою для державної централізації і формування національної єдності.

Остерігаючись опинитися спершу в церковно-релігійній, а відтак і в політичній залежності від Візантії, уряд Володимира спочатку відводить патріаршому ставленику під резиденцію окраїнний Переяслав¹. Проте безпосереднє підпорядкування митрополичої кафедри Константинопольській патріархії ні в чому не обмежувало влади князя. Ініціатором «Київської симфонії» виступала саме князівська влада². Від самого початку утворення в Україні Церкви, з ініціативи державної влади, існував тісний союз між Церквою і державою³. Закономірним із цього погляду було перенесення митрополичої кафедри до столяного града Русі за правління Я. Мудрого⁴.

Хоча Київська митрополія мала *de facto* автономний статус помісної церкви⁵, 17 з 23 Київських митрополитів домонгольського періоду були греками, яких надсилала Візантія⁶. Князів обтяжувала візантійська опіка. Тому в них з'являються наміри добиватися незалежності Церкви, тобто проголошення автокефалії Київської митрополії. «Рано постає в Україні намагання мати й митрополита зі свого народу», – писав І. Огієнко⁷.

І князівська влада дозволила собі декілька разів не рахуватися з Патріаршим Синодом щодо вибору кандидата на митрополичу кафедру. Так у 1051 р., за правління князя Ярослава Мудрого, Собор єпископів у Києві обрав митрополитом русина Іларіона. Через століття, за князювання Ізяслава Мстиславовича, на Соборі 1147 р. у Києві митрополитом Київським було обрано й висвячено князівського ставленика Клима Смолятича. Було ще два митрополити-українці, яких поставили Собором єпископів без згоди Константинополя: Єфрем (1089 – 1097 рр.) і Кирило II (1233 – 1236 рр.)⁸.

Але у пропонованій статті спробуємо реконструювати головні етапи життєвого шляху найбільш відомого Київського владика – українця Іларіона. Саме відтворити, тому що запису подій життя і творчості першого киеворуського митрополита у часовій послідовності бракує. І цьому, звичайно, є причини: джерельних відомостей майже немає.

Хронологічно життєпис Іларіона Київського виглядає так (ймовірні дати є авторським баченням, що ґрунтується на попередніх дослідженнях):

1. *Дата народження: 994 – 996 рік.* Точних даних щодо року народження першого митрополита-русина немає. Є тільки припущення. Найбільш імовірні дві гіпотези.

За однією – момент появи на світ видатного українця припадає на кінець X або початок XI століття. Її розділяють більшість дослідників

(С. М. Солов'їв, А. В. Карташев, О. Ф. Замалєєв і ін.). А. В. Карташев зробив висновки про те, що Іларіон навчився у першого покоління візантійських вчителів, що прибули до Києва у зв'язку з хрещенням Русі⁹. Це означає, що майбутній священнослужитель встиг закінчити свою освіту ще до того, як помер Володимир¹⁰. За судженням О. М. Бодянського, «Слово про закон і благодать», у частині похвали князеві Володимирі, несе віддзеркалення особистих стосунків автора до свого героя¹¹. На думку Г. К. Овчинникова, ставлення «презвутера»¹² до князя містить у собі відбиток юнацької захопленості. Усе це допускає особисте знайомство Іларіона з Володимиром, який помер у 1015 році. Отже, останні роки його життя – це роки юності святителя. За здогадкою Я. М. Щапова, священнослужитель був духівником Ярослава¹³. Мало достовірно чи князь, що народився приблизно у 978 році, міг узяти у духівники, тим більше у радники, молодого священика¹⁴.

За іншою гіпотезою, роки життя продовжуються так далеко за середину XI століття¹⁵, що народження у кінці X ст. стає непереконливим. За версією М. Д. Пріселкова, праведник після відходу від влади віддалився у Києво-Печерський монастир, прийняв схиму під ім'ям Никона і творив тут до смерті, що настала у 1088 році¹⁶. За тлумаченням Н. Н. Розова, після відставки угодник Божий продовжував жити і творити як чорноризець Києво-Печерського монастиря Іларіон, що згадується Нестором у «Житії Феодосія Печерського»¹⁷. Але обидва варіанти другої гіпотези необґрунтовані. Супротивником першого став Д. С. Ліхачев. Проаналізувавши літературні праці Іларіона і Никона, він зробив висновок, що твори помітно різняться за стилем, системі художньо-образних засобів¹⁸, а також «перед нами – представники різних політичних переконань»¹⁹. І митрополити за всю історію Української Православної Церкви не приймали схиму²⁰. Щодо версії Н. Н. Розова, то важко запідозрити у Іларіоні, у цьому простому, хоча і майстерному, переписувачеві книг, блискуче освіченого Іларіона. І вік поважний, щоб дні і ночі переписувати²¹.

Отже, на моє переконання, найбільш аргументованим є здогад Г. К. Овчинникова, який, підсумувавши попередні дослідження, назвав ймовірну дату народження видатного священнослужителя: 994 – 996 рік²².

2. *Соціальне походження.* Тут також можна висловити тільки припущення. Оскільки майбутній митрополит отримав високоякісну на той час освіту, яка була доступна тільки персонам знатного роду, логічно зробити висновок про високий соціальний стан.

3. *Здобуття освіти (до 1020 року).* Закінчив освіту на українській землі святий Іларіон скоріше за все до 1015 року. Саме у цей рік помер

Володимир і країна занурилася у міжусобні війни. Криза відбилася і на шкільній освіті.

Судити про освіту майбутнього митрополита дає змогу його творчість.

По-перше, це знання богослів'я, богословських наук. Автор «Слова про закон і благодать» «...демонструє вільне знання Старого і Нового Завітів, глибоке збагнення складних місць з послань апостола Павла (Гал. 2:21 – 3:7, 3:15 – 4:5, 22 – 27; Еф. 2: 4 – 10; Тит. 2:11, 3:4,7; Євр. 8:5, 10:1²³), який першим звернувся до питання про співвідношення старозавітного Закону і новозавітної Благодаті»²⁴. У тогочасній гомілетичній літературі твору, рівному «Слову...», не було²⁵. Ще один твір святителя – «Сповідання віри» – вирізняється догматичним змістом, богословською точністю²⁶.

По-друге, володіння грецькою мовою. Цей висновок витікає з першого, оскільки на той час богослужбові книги, релігійна література, в основному, були написані грецькою мовою.

По-третє, вивчення риторики. «Мова його («Слово про закон і благодать». – *О. В.*) жива, образна, картинна і в той же час проста, легка і правильна... Так могла писати тільки людина, наділена ораторським талантом, що зуміла розвинутися завдяки читанню зразків церковного красномовства, або через вивчення теорії ораторського мистецтва»²⁷. Думку Є. Є. Голубінського продовжує історик російського зарубіжжя Є. Ф. Шмурло: «Слово про Закон і Благодать» митр. Іларіона – блискучий ораторський твір, повний внутрішньої сили красномовства, глибини відчуття і натхнення, безперечне свідчення про досконале знання ораторського мистецтва як шкільної науки»²⁸. «Сповідання віри» також вирізняється ясністю викладу», – записано у словнику Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона²⁹.

По-четверте, розуміння структури художнього тексту і типології композиційної форми. Дуже масштабне за своїм змістом «Слово про закон і благодать» вражає своєю художньою досконалістю, витонченістю і продуманістю композиції. «Неможливо допустити, щоб людина, що мало практикувалася у творчості, могла раптом написати таке художнє слово, як «Слово про закон і благодать»³⁰.

Все це підтверджує слова Нестора про Іларіона Київського: «Муж... книжень»³¹ і допускає думку про те, що святитель удосконалював свою освіту у Візантії (в Україні почалися міжусобні війни). Л. Мюллер висловив припущення, що досвіду життя пустельником Іларіон набув саме на Афоні³².

4. *Період до обрання на митрополичу кафедру (до 1051 року).* До обрання на митрополичу кафедру Іларіон служив пресвітером у церкві Святих Апостолів у заміській резиденції київських князів – селі Берестове

під Києвом. Про це свідчить не тільки Нестор, а й основний автограф Іларіона – його приписка до «Сповідання віри»: «Мнихъ и прозвительъ Иларионъ»³³. Гіпотеза про прийняття постригу Іларіоном від прп. Антонія суперечить літописній оповіді про початок життя у Печерському монастирі, де повідомляється, що Антоній повернувся з Афона після обрання Іларіона на митрополичий престол. Будучи ієромонахом, Іларіон вів суворий подвижницький спосіб життя («мужъ благъ... и постникъ») ³⁴. Він часто йшов до мальовничого берега Дніпра, де «ископа печерку малу, двусажену, и приходя съ Берестового, отпѣваше часы и моляшеся ту Богу втайнѣ»³⁵.

Період життя святителя, що тривав приблизно з кінця 20-х до середини 50-х років, є найбільш продуктивним³⁶. За цей час він проявив себе як видатний церковний діяч і політик, філософ, проповідник і літератор³⁷, ставши головним помічником князя, що прагнув до незалежності від Візантії.

Разом з Ярославом брав участь в утворенні при Софійському соборі своєрідної академії. У 1048 – 1051 рр. відвідав Францію у складі одного з киеворуських посольств, які були при одруженні короля Генріха I і княжни Ганни Ярославни. Тут же познайомився з латинським богослужінням³⁸. Як сподвижник князя Іларіон виголосив своє відоме «Слово про закон і благодать» – проповідь, яку можна вважати програмним документом правління Ярослава Мудрого. «Проповіддю вищого стилю, призначеною для найвищих сфер південноруської суспільності, майстерним витвором високої риторики з глибоко відчутю похвалою Володимира», – назвав І. Франко цей твір святителя³⁹.

5. Голова давньоруської Церкви. Освіченість і талант Іларіона не залишилися непоміченими при виборі Ярославом претендента на посаду голови давньоруської Церкви («Посемъ же Богъ князю вложи въ сердце, и постави и митрополитомъ въ святѣй Софѣи»⁴⁰). «Уже 1051 р. старанням українського князя Ярослава Мудрого був поставлений Київським митрополитом таки свій українець, відомий письменник Іларіон», – з гордістю стверджує Іван Огієнко⁴¹.

Сам же святитель про цю подію у приписці до «Сповідання віри» записав: «Азь милостию челоуѣколюбивааго Бога мнихъ и прозвительъ Иларионъ изволениемъ его от богочестивыхъ епископъ священъ быхъ и настолованъ въ велицѣмъ и богохранимѣмъ градѣ Киевѣ, яко быти ми въ немъ митрополиту, пастуху же и учителю. Быша же си въ лѣто 6559 (1051), владычествующу благовѣрному кагану Ярославу, сыну Владимиру»⁴².

Цей випадок став «одним з проявів національного і культурного підйому Русі до середини XI століття»⁴³. «Поставлення власного митрополита було

рішучим кроком – це була перша спроба встановити автокефалію Церкви у Київській державі»⁴⁴.

Деякі дослідники (Л. Мюллер, К. Ханник, А. Поппе) вважають, що Ярослав, скликаючи Собор для обрання Іларіона, спирався на реформаторські тенденції усередині Візантійської Церкви, в якій саме у цей час впливовий Студійний монастир відстоював виборність архієреїв усупереч централізованим призначенням, що практикувалися Патріархією. Тому питання про канонічність обрання можна розглядати по-різному.

Іларіон першим почав організовувати незалежну церковну структуру в самостійній державі. Так у великокнязівській церкві Святого Георгія у Києві Іларіон провів чернечий постриг і висвятив на ієрея святого Леонтія, єпископа Ростовського («Перший – Леонтій, єпископ Ростовський...»)⁴⁵.

Діяльність митрополита протікала у цілковитій згоді з князем Ярославом, святитель став вірним помічником й однодумцем правителя.

На думку дослідників, Іларіон брав участь у складанні Руської Правди. В. Я. Дерягін звернув увагу на те, що у цьому правовому кодексі Русі терміна «закон» немає взагалі – тільки «правда» і «суд». Учений знаходить пояснення цьому мовному факту у впливі «Слова...». Він пише: «Ідеологічно Закону протистоїть Віра і разом з нею Правда. Звідси у світському законодавстві Правда Руська прийшла на зміну дохристиянському Закону»⁴⁶.

«Статут про церковні Суди», який «великий князь Ярослав, сын Володымеров, по данию отца своего съгадал семь с митрополитом Ларионом, сложил есми греческий Номоканон...»⁴⁷, також будувався на милосерді⁴⁸. Цей документ, на думку Я. Н. Щапова, був розроблений у 1051 – 1053 рр.⁴⁹. Концепцію Щапова розділяє і сучасний американський учений Д. Кайзер⁵⁰.

6. *Дата закінчення земного шляху (1053 рік)*. При похованні князя Ярослава (лютий 1054 р.) ім'я святителя вже не згадується, а у 1055 р. до Києва прибув новий митрополит. Очевидно, Іларіон відійшов до Господа у 1053 р.⁵¹ Цю ж дату смерті вказує енциклопедичний словник «Християнство» у третьому томі⁵². І хоча існують інші гіпотези про дату смерті святителя (навіть у другому томі вищеназваного видання вказуються роки митрополитства Іларіона – «1051 – 1062»⁵³), більшість дослідників розділяють думку про те, що Іларіон помер у 1053 р.

Отже, в обранні Іларіона митрополитом убачається два важливі факти. З одного боку, – це спроба відродити традиції Української Церкви доби Володимира, голова якої обирався єпископами. З іншого боку, тут помітне бажання підкреслити незалежність Києва від Візантії як у церковному, так і в політичному сенсах. І недаремно Іларіон, на відміну від митрополитів-греків, прагнув до завоювання Українською Церквою

суверенності, знаючи, що цим він підтримував ідею незалежності і всієї Київської Русі.

1. Демочко В. Київська Русь і християнство / В. Демочко // Волинські історичні записки: зб. наук. праць / [гол. ред. О. М. Швидак]. – Житомир: Житомирський державний університет ім. І. Франка, 2009. – Т. 2. – С. 27 – 28.
2. Скочиляс І. Уряд єпископа у Східній Церкві та пастирсько-адміністративні повноваження Галицьких (Львівських) владик / І. Скочиляс // Історія релігій в Україні: [науковий щорічник] / [упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич]. – Л.: Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; Логос, 2011. – Книга І. – 2011. – С. 57.
3. Слобідський С., прот. Закон Божий: [підручник для сім'ї та школи] / С. Слобідський, прот. – К.: УПЦ КП, 2003. – [3-є вид.]. – С. 368.
4. Демочко В. Київська Русь і християнство... С. 28.
5. Головащенко С. І. Історія християнства: [навч. посібник] / С. І. Головащенко. – К.: Либідь, 1992. – С. 219.
6. Моця О. П. Київська Русь: від язичництва до християнства / О. П. Моця, В. М. Ричка. – К.: Глобус, 1996. – С. 87.
7. Огієнко І. Українська церква: нариси з історії УПЦ; у 2 т. / І. Огієнко. – К.: Україна, 1993. – Т. 1 – 2. – 1993. – С. 71.
8. Федорів Ю., свящ. Історія Церкви в Україні / Ю. Федорів. – Львів: Свічадо, 2007. – 368 с.
9. Карташев А. В. Очерки по истории Русской Церкви / А. В. Карташев [Электронный ресурс]. – Т. 1. – Режим доступа: <http://www.magister.msk.ru/library/bible/history/kartsh02.htm> – Загл. с экрана.
10. Овчинников Г. К. Митрополит Иларион. Основные вехи жизненного пути / Г. К. Овчинников [Электронный ресурс] // Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук: сб. научн. тр. (межвузовский) / [ред. Г. К. Овчинников]. – М.: МГИУ, 2000. – Т. IV. – 205 с. – Режим доступа к журн.: http://www.hf.msiu.ru/наука_1-4.htm – Загл. с экрана.
11. Калугин Ф. Г. Иларион митрополит Киевский и его церковно-учительные произведения / Ф. Г. Калугин // Памятники древнерусской церковно-учительной литературы. – СПб., 1894. – Вып. 1. – С. 83.
12. Полное собрание Русскихъ лѣтописей, изданное по высочайшему повелѣнію археографическою коммисією: в 43 т. – Т. 1. – Лаврентіевская и Троицкая лѣтописи. – СПб: Типографія Эдуарда Праца, 1846. – С. 67.
13. Щапов Я. Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI – XIV вв.: монография / Я. Н. Щапов. – Москва: Наука, 1972. – 340 с.
14. Овчинников Г. К. Митрополит Иларион...
15. Калугин Ф. Г. Иларион митрополит Киевский...
16. Приселков М. Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X – XIII вв. / М. Д. Приселков. – СПб., 1913. – С. 110.
17. Розов Н. Н. К вопросу об участии Илариона в начальном летописании / Н. Н. Розов // Летописи и хроники. – М.: Наука, 1974. – С. 31.
18. Лихачев Д. С. Избранные работы: в 3-х т. / Д. С. Лихачев. – Л.: Худож. лит., 1987. – Том 2. Великое наследие. – 1987. – С. 112.

19. Лихачев Д. С. «Повесть временных лет»: историко-литературный очерк / Д. С. Лихачев // Повесть временных лет. / [подгот. текста и перевод Д. С. Лихачева]. – [2-е изд., испр. и доп.] – СПб.: Наука, 1996. – С. 326.
20. Макарий, митр. Московский и Коломенский. История русской церкви / Макарий, митр. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.magister.msk.ru/library/history/makary/makary.htm> – Загл. с экрана.
21. Овчинников Г. К. Митрополит Иларион...
22. Там само.
23. Біблія: книги Священного Писання Старого та Нового Завіту: / [пер. Патріарха Філарета (Денисенко)]. – К.: Київська Патріархія УПЦ КП, 2007. – С. 1323 – 1362.
24. Голубинский Е. История Русской Церкви: в 2 т. / Е. Е. Голубинский. – Т. 1. Период I, Киевский или Домонгольский. I пол. т. – М., 1880. – С. 254.
25. Слобідський С., протоієрей. Закон Божий... С. 365.
26. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона: в 86 т. / [под ред. И. Е. Андреевского, К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского] – СПб., 1890 – 1907 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/> – Загл. с экрана.
27. Голубинский Е. История Русской Церкви...
28. Шмурло Е. Ф. История России 862 – 1917 / Е. Ф. Шмурло. – М.: Аграф, 2001. – С. 58.
29. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона...
30. Там само.
31. Полное собрание Русских летописей... С. 67.
32. Мюллер Л. Понять Россию / Л. Мюллер / [сост. Л. И. Сазонова]. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – С. 94 – 96.
33. Иларион. Слово о Законе и Благодати / Иларион Киевский / [сост., вступ. ст., пер. В. Я. Дерягина]. – М.: Столица; Скрипторий, 1994. – 146 с.
34. Полное собрание Русских летописей... С. 67.
35. Там само... С. 67.
36. Овчинников Г. К. Митрополит Иларион...
37. Иларион. Слово о Законе и Благодати... С. 5 – 6.
38. Мюллер Л. Понять Россию... С. 94 – 96.
39. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // І. Франко. Зібрання творів: у 50-ти т. / І. Франко. – Т. 41. Літературно-критичні праці (1890 – 1910). – К.: Наукова думка, 1984. – С. 207.
40. Полное собрание Русских летописей... С. 67.
41. Огієнко І. Українська церква... С. 71.
42. Иларион. Слово о Законе и Благодати...
43. Там само...
44. Слобідський С., протоієрей. Закон Божий... С. 365 – 366.
45. Патерик Киевского Печерского монастыря / [под ред. Д. И. Абрамовича]. – СПб., 1911. – С. 76.
46. Иларион. Слово о Законе и Благодати... С. 8, 14.
47. Церковный Устав великого князя Ярослава Мудрого [Электронный ресурс] // Седмица. RU: Церковно-Научный Центр «Православная Энциклопедия»: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.sedmitza.ru/text/443928.html> – Загл. с экрана.

48. Ужанков А. Н. «Слово о Законе и Благодати» Илариона Киевского / А. Н. Ужанков // Лекции по истории русской литературы XI – первой трети XVIII в. – М.: Инженер, 1999. – С. 61.
49. Щапов Я. Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI – XIV вв.: монография / Я. Н. Щапов. – М.: Наука, 1972. – С. 301 – 302.
50. Kaiser Daniel H. The Growth of the Law in Medieval Russia / Daniel H. Kaiser. – Princeton: Princeton Univ. Pr., 1980. – [First Edition]. – P. 54 – 58.
51. Святитель Иларион, митрополит Киевский и всея Руси [Электронный ресурс] // Православный календарь. – Режим доступа: <http://days.pravoslavie.ru/Life/life4563.htm> – Загл. с экрана.
52. Христианство: энцикл. словарь: в 3-х т. / [гл. ред. С. С. Аверинцев]. – М.: Бол. Рос. энц., 1993 – 1995. – Т. 3. Т – Я. – 1995. – С. 665.
53. Христианство: энцикл. словарь ... – Т. 2. Л – С. – 1995. – С. 129.

SUMMARY

Valery Oliynikov

The question of the life stages of the first Kievan metropolit-Ukrainian Ilarion is probed, service of which is attempt of proclamation of independence of Ukrainian Orthodox Church.

Keywords: attaching of Rus to christianity, independence of the Kievan metropole, Ilarion as a main helper of prince Yaroslav.

Вікторія Любашенко

БОГОСЛУЖБОВІ РУКОПИСИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ РУСІ XII–XIV СТ. У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КНИГОЗБІРНЯХ

Представлено опис церковних рукописів княжої доби, віднесених в історіографії до Галицько-Волинської Русі, що нині зберігаються в архівних, бібліотечних і монастирських колекціях за межами колишнього СРСР.

Ключові слова: Галицько-Волинська Русь, богослужбові рукописи XII–XIV ст.

З початку 1990-х рр. в Україні, Росії, Білорусі поживавилось вивчення давньоруських писемних пам'яток. Чимало з них уже описано у зведених каталогах¹, частина ще чекає спеціального аналізу. Порушуючи питання локалізації богослужбових рукописів княжої доби, Л. Жуковська дійшла висновку: «Їх переважна більшість написана у Галицько-Волинській, Новгородській, Псковській, Ростово-Суздальській, Смоленсько-Полоцькій мовних областях.., говірки яких відіграли важливу роль у формуванні